

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BİLİMDE DEĞER TARAFSIZLIĞI VALUE NEUTRALITY IN SCIENCE

İbrahim AYVAZ*
Özgür EKİN SUCU**

Öz

Bilim ve değer ilişkisi bilim felsefesinde en temel meselelerden bir tanesidir ve günümüzde hale hararetle tartışılmaktadır. Bilim ve değer ilişkisinin nasıl olduğu ve/veya olması gerektiği yönünde çok sayıda farklı yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan bazıları tüm bilim anlayışını tanımlayacak niteliktedir. Özellikle bilimin ne derecede değerlerden tarafsız olması yönünde tamamı ile zıt olan yaklaşımlar ileri sürüldüğü gibi iki uç arasında çok sayıda farklı görüş bulunmaktadır. Yaklaşımlar arasındaki farklılıklar temel olarak doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında ve bilimsel sürecin farklı aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı ilgili yaklaşımları inceleyerek değerlerden tarafsız bir bilim anlayışının mümkün olup olmadığı yönünde değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Değer, Değer Tarafsız, Bilimsel Yöntem, Değer İlişkisi.

Abstract

Science and value relation is one of the primary topics in philosophy of science and strongly discussed even today. There are many approaches about how this relation is and/ or has to be. Some of these approaches are fundamental part of scientific thought. Especially there are totally opposite approaches and variety of opinions about the value-neutral of science. The differences mainly arise between natural and social science as well as different stages of scientific research. The purpose of this study is to evaluate whether a value-neutral science is possible by investigating the related approaches.

Keyword: Science, Value, Value-neutral, Scientific Method, Value-relevance.

1. GİRİŞ

Metafizik ve teolojik olgulardan zamanla ve dereceli olarak ayrılan bilim yaklaşımı özellikle pozitivist akım ile birlikte daha net sınırlar içine alınmış, gerçekler ve değerler arasında kesin bir ayırım yapılarak, değerlerden bağımsız bir bilim anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Bu anlayışa göre; bilim gerçekleri (fact) temel almaktadır ve iyi bir bilim bu açıdan değerlerden (value) tarafsız olmalıdır. Doğa bilimlerinde daha sık vurgulanan bu söylem, insanın ve onun eylemlerin tıpkı doğa bilimlerinin konusundaki olay ve olgular gibi belirli yasalara dayandığı ve bu açıdan aynı derecede deney ve gözleme tabi tutulup anlaşılabilmesi düşüncesinin yaygınlaşması ile birlikte sosyal bilimler için de söylenmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde bilimsel çalışmaların gösterdiği başarılar bu söyleme yönelik olan inancı artırmıştır.

Ancak Thomas Kuhn' un devrim niteliğindeki fikirleri ile birlikte konu tekrar önem kazanmıştır. Kuhn, bilimsel anlayışı bir "paradigma" olarak tanımlamıştır. Buna göre bilim anlayışı dönemsel koşullara bağlı olarak belirlenmekte ve her dönemde değişiklik göstermektedir. Bu anlayışa göre bilim, birikimli olarak artan nesnel bir doğrular bütünlüğü veya doğruya giderek yaklaşılan bir yöntem değildir. Bilim tarihi bir ilerleme değil bir değişimdir (Rosenberg, 2015:145). Kuhn' un bu yaklaşımı ile birlikte bilimin nesnelliği ve değişmezliği yeniden sorgulanmış ve değerlerden bağımsız bir bilimin söz konusu olamayacağı yönünde önemli görüşler öne sürülmüştür.

Ortaya çıkan görüşler, doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında ve bilimsel sürecin farklı yönleri ve aşamaları açısından konuyu ele alarak farklılık göstermişlerdir. Böylece, bilimin hiç bir yönüyle değer yargılarını içermemesi gerektiği ya da bunun tam aksine bilimin hiç bir alanının ve safhasının değerlerden bağımsız olamayacağı şeklinde iki uç arasında birçok yaklaşım oluşmuştur.

Bu çalışmada bilim-değer ilişkisi üzerine farklı yaklaşımlar ele alınarak, bu yaklaşımların eksik ya da çelişkili yönlerini tespit etmek sureti ile değerlerden bağımsız bir bilimin ne derece mümkün olabileceği incelenmiştir. Çalışmanın temel hipotezi değer tarafsız bir bilimin mümkün olamayacağı yönündedir.

2. BİLİM-DEĞER İLİŞKİSİ

Bilim ve değerler arasındaki ilişki temel olarak üç farklı boyutta incelenebilir (Zecha, 1992:154).

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

** Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

İlk boyut değer yargılarının, bilimin konusu olup olamayacağıdır. Yani değer yargıları başka bir ifade ile normatif yargılar bilimsel olarak incelenebilir mi ya da incelenmeli midir? Örneğin, “ hayvanlara karşı şefkatli olunmalıdır” ifadesi bilimsel yöntemlerle ele alınıp bu konu hakkında bilimsel bir yargıya varılabilir mi?

İkinci boyut, bilimin öznesi olan bilim adamlarının yaptıkları araştırmada ve bu araştırma sonucunda elde ettikleri bulgularda ne kadar nesnel yani değer yargularından ne kadar bağımsız olabilecekleri ya da olmaları gerektiği üzerinedir.

Üçüncü boyut ise, bilimin kendisi ve ürettiklerinin bir değer haline gelip gelmediğidir. Evrenin anlaşılması noktasında birçok açıdan etkili ve güçlü bir araç olarak görülen bilimin kendisi ve bulguları zihinlerimizde bir değer niteliği kazanmakta mıdır?

Bu boyutlar birbirlerinden ayrı kategoriler olarak ele alınamaz yani her bir boyut için söz konusu durum diğer boyutları da etkileyecektir. Ancak herhangi bir boyutu tek başına incelemek anlamsız olmayacaktır. Bu çalışmada ikinci boyut üzerinde durulacaktır. Yani bilim adamının sahip olduğu değerlerin onun yaptığı bilimsel faaliyet üzerinde ne derece etkide bulunduğu sorusu incelenecektir.

Bilimsel araştırmalarda birçok aşama bulunmaktadır ve bilim adamının sahip olduğu değerlerin yaptığı araştırma üzerindeki etkisinin ne olduğu ve olması gerektiği her bir aşamada ayrı şekilde incelenmektedir/ incelenmelidir. Rescher, bilimsel araştırma sürecinde yer alan bazı aşamaları şöyle sıralar (Rescher, 1976: 37).

- Araştırmanın amaçlarının belirlenmesi
- Teorilerin seçimi
- Araştırma yönteminin seçilmesi
- Kanıt standartlarının belirlenmesi
- Araştırma bulgularının genelleştirilmesi
- Yanlış bilgilerin kontrol edilmesi
- Araştırmanın başarısının değerlendirilmesi

Görüldüğü gibi bilimsel araştırmanın birçok farklı aşama ve boyutu bulunmaktadır. Bilim ve değer arasındaki ilişki bütün bu aşamalarda farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Örneğin, kimi görüşlerde amaçların belirlenmesinde değerler etkili olabilir iken daha sonraki aşamalarda değerlerden bağımsız olunabileceği savunulmaktadır. Diğer bir görüş ise hiçbir aşamada değerlerden bağımsızlıktan bahsedilemeyeceğini öne sürer. Bu sebeple, bilim değer ilişkisini farklı aşamaları dikkate alarak incelemek gerekmektedir.

3. BİLİMDE DEĞER YANSIZLIĞI

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere bilim ve değer ilişkisini dolayısı ile bilimde değerlerden ne kadar yansız olunabileceğini bilimin her aşaması için ayrı ayrı incelemek faydalı olacaktır. Bu noktada bilim değer yansızlığı çalışmamızda şu aşamalar açısından ele alınacaktır;

- Sorunların (Bilimsel Araştırmanın Konusunun) Belirlenmesi
- Teorilerin Seçimi
- Kullanılan Dil
- Bulguların Değerlendirilmesi

3.1. Sorunların Belirlenmesi

Her bilim adamı belirli konular üzerine yönelerek araştırma yapar bu noktada bilim adamlarının araştırdıkları konular sınırlı olmaktadır. Zaman sınırlılığı, bilim adamının yaptığı araştırmaların niceliğini belirler ancak bilim adamının hangi araştırmalar üzerine yoğunlaştığını yani araştırmanın konusunu, niteliğini ve amacını belirleyen unsur nedir? Weber, bu soru için verdiği yanıtı “**değer ilişkisi (value-relevance)**” kavramı ile açıklamaktadır. Weber değer ilişkisi ile herhangi bir değer yargısının çalışmamız üzerinde etkide bulunmasını kastetmektedir. Weber’ e göre bir araştırmacının çalıştığı soru ve sorunları seçmesinde etkili olan unsur onun sahip olduğu değerlerdir. Eğer bir değer yargısı çalışmamızda bir çıkar arz ediyorsa o çalışma değer ilişkilidir. Bir çıkar sadece bir değer yargısı ile arz edilebileceği için herhangi bir çıkar söz konusu ise o çalışma değer ilişkili olacaktır. Değer ilişkili olmak araştırmacının bir soruyu diğer bir soruya bir çalışmayı diğer bir çalışmaya tercih etmesi demektir. Her araştırmacı gerçeğin sadece belirli bir parçasını seçerek onun üzerinde çalışma yapar. Weber’ e göre araştırmacının değerleri dikkate alınmaksızın, o araştırmacının gerçeğin hangi parçasını neden seçtiğini açıklayabilmemiz mümkün olmayacaktır. Gerçeğin belirli bir parçasını bir sorun olarak ele almak dahi kendi değerlerimiz doğrultusunda yaptığımız bir değerlendirmedir. Bu noktada araştırmacının belirli bir konuya yönelmesini ancak ve ancak onun sahip olduğu değerler ile açıklayabilmemiz mümkündür (Root, 1993: 34-37; Weber, 1949: 21-22).

Örnek olarak, sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların sadece erkeklerin tecrübesine dayalı olarak başladığını yani erkekler açısından sorunlu olan olayların konu edildiği ve onların cevap bulmak istediği soruların gündeme geldiği yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Diğer bir örnekte ise, sosyolojinin müşteri ve işçilerin aleyhine, işletmeler lehine önyargılı olduğuna ilişkindir. İşletme içi şiddete yönelik çok az

araştırma varken, sokak ve aile şiddeti çok sayıda araştırmada incelenmiştir. Burada araştırmacının, şirket suçlarını benimsediğini zorunlu olarak söylemeye gerek yoktur asıl nokta araştırmacının belli bir tarafa karşı önyargılı olduğudur (Root, 1993: 34-37).

Weber, sorunların belirlenmesinde değerlerin etkisi açısından sosyal bilimlerini ve doğa bilimlerini ayırmıştır. Ona göre doğa bilimlerin amacı bütün fenomenleri kuşatan genel yasaların bilgisi iken sosyal bilimlerin amacı kendi kültürel değerlerimiz açısından hayata dair fenomenlerin bilgisidir. Bu yüzden, sorunların tercihindeki değer ilişkisi doğa bilimlerinde sosyal bilimlerdeki gibi ortaya çıkmamaktadır. Weber'in değer ilişkisi noktasında bu ayrıma gitmesi kendi söyledikleri ile çelişmektedir. Zira Weber'e göre değer ilişkili olmak gerçekliğin belirli bir parçasını çekici ve önemli bulmaktır. Belirli bir konunun "sorun" olarak ele alınmasının, değer yüklü olup olmadığı sosyal bilimlerde ve doğa bilimlerinde farklı olup olmadığı tartışılabilir. Ancak araştırmacının hangi sorunu çalışmayı neden seçtiği, sosyal bilimlerde olduğu kadar doğa bilimlerinde de değer yüklü olacaktır. Zira doğa bilimlerinde de araştırmacı gerçekliğin belirli bir parçasını kendisi açısından önemli bulmaktadır (Root, 1993: 37).

Sorunların belirlenmesinde araştırmacının değerlerinin etkisi üzerinde çok büyük tartışmalar bulunmamaktadır. Bunun sebebi bilimin değerlerden tarafsız olabileceğini savunan görüşlerin, sorunların tercihinin, tercih edilen sorun hakkında çıkarılan sonuçları etkilemeyeceğini savunmasıdır.

3.2. Teorilerin Seçimi

Bilim tarihi boyunca her bilim dalında farklı ve karşıt teoriler var olagelmiştir. Bilim adamı yaptığı araştırmalarda bu teorileri dikkate alarak hareket eder. Weber bu teorileri "ideal tip" kavramı ile açıklamaktadır. Buna göre teoriler, gerçeklikle tamamı ile örtüşmeyen fakat gerçekliği kıyaslayabileceğimiz ideal birer yapıdır (Weber, 1949: 105-107). İdeal tipler, hiçbir kişi ya da grup tarafından tam olarak sahip olunamayacak özelliklerle tanımlanır. Bir kişi ya da grup bu özelliklerden bazılarını sahip olabilir ama tamamına alamazlar. Bu noktada ideal tipler verilerle tam olarak bir değillerdir çünkü ideal tip bu verilerin birer tanımlaması değil onların ölçülmesini mümkün kılan standartlar ve normlardır. Yani bir kişi ideal bir tip ile kıyaslanabilir ancak o tipin bir uzantısı olamaz. Örneğin "rasyonel insan" ekonomide kullanılan bir ideal tiptir. Rasyonel insan teorisi ile tamamı ile örtüşecek bir insanın varlığı söz konusu değildir, ancak Ekonomi bilimi bunu bir varsayım olarak kabul eder ve gerçekliği bu teori ile kıyaslama yaparak açıklamaya çalışır. Teoriler gerçekliğin birer yansıması olmadığı için onları oluştururken ve seçerken dikkate aldığımız kriterler de gerçeklik değildir. Her araştırmacı gerçekliği kendi çıkarları ve değerleri doğrultusunda ele alarak bu ideal tipler arasında seçim yapar. Yani çalışmamızda kullanacağımız teori seçimi sahip olduğumuz değerlerin bir sonucu olarak belirlenir (Root, 1993: 44-48). Fraassen' e (1980: 88) göre bir teori seçmek, araştırdığımız konuda karşımıza çıkan fenomenleri o teori ile açıklayabileceğimize karşı olan bir inançtır (commitment) ve bu inançlar "doğru" ya da "yanlış" olarak değerlendirilemezler. Yani teori seçimi kişisel değerlere dayalıdır.

Weber'in bilimsel teorilerin yapısı hakkındaki bu görüşleri, pozitivist ve natüralist akımlara karşıt durumdadır. Pozitivist görüşe göre bilim; yasaların keşfedilmesi ve bu yasaların gerçekliğin tahmini için kullanılmasıdır. Yani yasalar, bizim kurduğumuz ideal yapılar değil var olan gerçeklerdir. Pozitivist görüşün doğa bilimlerinde ne kadar geçerli olup olmadığı tartışılabilir ancak sosyal bilimlerde var olan teorilerin birçoğunun gerçeklik ile birebir aynı olmadığı açıkça ortadadır. Kapitalizm ve komünizm gibi teorik sistemlerin birebir uygulandığı bir ekonomik yapıdan söz etmek mümkün değildir. Hatta doğa bilimlerinde dahi var olan teoriler karşıt teoriler tarafından yıkılarak yerine yenisi gelmiştir. Newton fiziği ve Einstein fiziği bunun birer örneğidir. Bu açıdan teorilerin, gerçekliğin birer keşfi olan yasalar olduğunu ileri sürmek doğru olmayacaktır. Natüralist görüş ise, sosyal bilimlerin doğa bilimlerindeki yaklaşımla ele alınacağını savunur. Onlara göre doğal bir nesne ile insan toplulukları açısından nitelik olarak bir farklılık yoktur (Malla, 1994: 297). Bu görüşe göre sosyal bilimlerde yer alan her kavram tıpkı doğa bilimlerindeki gibi olmalı ve gerçeğin birer aynası olmalıdırlar. Weber ise sosyal bilimlerde kavramların sadece birer alet olduğunu ve bu kavramların belirlenmesinin sosyal bilimcinin değerleri ile ilişkili olduğunu belirtir.

Pozitivist ve natüralist görüşlerin temelinde, gerçek-değer ayrımı (fact-value dichotomy) yer almaktadır. Bu ayrıma göre gerçekler ve değerler birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkabilecek iki olgu gibi ele alınmaktadır. Bu bakımdan hiçbir değer yargısı taşımayan gerçekler söz konusu olabilir. Böylece gerek doğa bilimlerinde ve gerekse sosyal bilimlerde her olay ve olgunun gerçekliği değer yüklü olmadan kavramsallaştırılabilir. Hilary Putnam bu ayrıma karşı çıkmaktadır. Ona göre değerleri ve gerçekleri birbirinden ayıran kesin ve belirgin sınırlar yoktur. Putnam değerlerin ve gerçeklerin karışmış (entangled) yapılar olduğunu öne sürmektedir. Putnam bu görüşünü, bazı etik kavramları (thick ethical concepts) örnek göstererek destekler. Ona göre bu kavramlar arasında kesin ve belirgin bir gerçek-değer ayrımı bulunmamaktadır. Örneğin, zalim kavramı bazen değerlendirme amaçlı kullanılırken (oğlumun öğretmeni çok acımasız) bazende tanımlama amacıyla kullanılır (Kazıklı Voyvoda, oldukça acımasız bir hükümdardı). Putnam' a (2002: 35) göre yetenekli, güçlü, zayıf gibi bazı etik kavramlarda diğer etik kavramların (iyi, kötü,

doğru, yanlış) aksine kesin bir gerçek-değer ayrımı yoktur. Gerçekten de, pozitivist ve natüralist görüşler değerlerden bağımsız bir kavramsallaştırmadan ve yasalaştırmadan bahsedebilmeleri için öncelikle değerler ve gerçekler arasındaki bu ayrım sorununa cevap vermelidirler.

Pozitivist ve natüralist görüşlerin aksine daha ılımlı olan Liberal görüş ise, teorilerin seçiminde değerlerin etkili olduğunu kabul eder. Liberaller için bu noktada sorulması gereken soru doğa veya sosyal bilimlerdeki teoriler arasında bir seçim yapılmasının değerlere dayanıp dayanmadığı değil bilimsel olmayan – kültürel, ahlaki, politik- değerlere dayanıp dayanmadığıdır. Bu noktada Liberal görüşün savunucuları teorilerin bilimsel değerlere değil bilimsel olmayan değerlere dayanmaması gerektiğini söylerler. Liberallere göre bir teori seçilirken, araştırmacı teorinin basitliği, açıklayıcılığı, tahmin gücü, üretkenliği ve ılımlılığı gibi boyutlarına bakarak seçim yapar. Teorilerin seçiminde dikkate alınan bu değerler onlara göre teorik erdemlerdir ve diğer değerlerin aksine bilimsel nitelik taşımaktadır. Bu yüzden bunlar ölçüt alınarak seçilen bir teori herhangi bir taraflılık içermeyecektir. Weber ise bu bilimsel değerlerin, kültürel değerlerden farklı olmadığını bu sebeple bu değerler üzerinde rasyonel olarak tartışılmayacağını belirtir çünkü bu değerler özleri gereği irrasyoneldirler. Weber liberallerin teorik erdemlere yüklediği bu farklılığı kabul etmediği gibi bu erdemlerin sosyal bilimlerde bir teorinin seçilmesinde yeterli olmadığını da savunur. Ona göre karar sürecinde kültürel değerlerde dikkate alınmalıdır (Root, 1993: 44).

Teorik erdemler olarak belirttiğimiz değerleri, Putnam "epistemik değerler (epistemic values)" olarak açıklamaktadır. Putnam'a göre bilim adamlarının tercihlerinde etkili olan bu değerler, bilimin değerlerden yansız olamayacağını gösterir. Bu noktada teorik erdemleri kabul ettiğimiz sürece, değerlerin bilim üzerindeki etkiside kabul edilmelidir. Eğer teorik erdemler diğer değerlerden ayrılarak farklı bir şekilde değerlendirilecek ise bu Putnam'ın belirttiği gibi, gerçek ve değerlerin tam olarak ayrılamayacağını yani en azından bazı değerlerin diğerlerinden farklı olarak ele alınabileceğini gösterir ki bu da gerçek/değer ikilemini reddetmek olacaktır. Dolayısı ile değerlerden arındırılmış bir gerçeklik tasvirinden bahsedilemez (Putnam, 2002: 60).

3.4. Kullanılan Dil

Bilim ve değer ilişkisinde üzerinde durulan bir diğer konu, bilim adamının kullandığı dildir. Bilimin değerlerden mümkün olduğunca arındırılması gerektiğini düşünenler özellikle kullanılan dilin değer taşımaması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Gerek sorunların belirlenmesinde ve gerekse teorilerin seçilmesinde değerlerden bağımsız olunamayacağını ileri süren Weber dahi bilimde kullanılan dilin değer bağımsız olabileceğini ve olması gerektiğini savunmuştur. Weber'e göre (Root, 1993, s. 38) "değer bağımsızlığı (value-freedom)" sosyal bilimlerde kullanılan dil ile alakalıdır ve bir sosyal bilim ancak kullanılan dil değer yargılarından arındırılmışsa değer bağımsız olmaktadır. Bu noktada Weber sosyal bilimcilere, konuşmalarında ve yayınlarında kendi kişisel değerlerini katmamaları ve kendi değerleri ile gerçeklerin örtüştüğü yolunda iddialarda bulunmamaları yönünde telkinde bulunmaktadır.

Weber'e göre değer bağımsızlığı konusunda pratik ve mantıksal olmak üzere iki sorun bulunmaktadır. Pratik sorun sosyal bilimcinin değer yargılarını kendi öğretilerinde ve yazılarında kullanıp kullanamayacağı yönündedir. Weber'e göre bu kişinin kendi değer sistemi ile alakalıdır ve bilimsel olarak tartışılmaz. Yani burada söz konusu olan o araştırmacının taşıdığı amaçlardır. Ancak farklılıklarımız amacımıza ulaştıracak yöntemlerde ise bilimsel analizler bu noktada bize yardımcı olabilirler. Weber de, amaçların tamamı ile kişisel birer tercih ve bağlılık olduğunu bilimsel bir şekilde açıklanıp çözümlenemeyeceğini söyler. Weber'e göre bilimsel ve deneysel analizler ancak kullanılan metotlara ya da kişinin amacına, kullandığı metotların o amaçla olan ilişkisi doğrultusunda teknik açıdan cevaplar üretebilir (Weber, 1949: 4).

Mantıksal sorun ise değerler ve gerçekler arasında mantıksal bir ilişki bulunup bulunamayacağı ve sosyal bilimcilerin bu noktada kendi değerleri ile gerçeklerin bağdaştığını iddia edip edemeyeceği yönündedir. Gerek Weber gerekse bu görüşü paylaşan diğer düşünürlerin bu noktada ileri sürdükleri önerme, değerlerin gerçeklerden çıkarılamayacağı yönündedir. Diğer bir ifade ile "normatif olan pozitif olandan" çıkarılamaz. Weber'e göre değer bağımsızlığın mantıksal boyutu pratik boyutunun aksine rasyonel olarak çözümlenebilir. Sosyal bilimciler bilimi kullanarak değer yargılarına vurgu yapmamalıdır çünkü değer yargıları bilimsel sonuçlardan çıkarılamaz. Weber bunun aksine inanmayı saflık olarak değerlendirmiştir. Ona göre bir norm ile deneysel bir önerme karakteristik olarak heterojendir ve birbirleri ile bağdaşmaz (Weber, 1949: 56).

İleri sürülen bu görüşler bazı açılardan yetersiz kalmaktadır. Birincisi, daha önceki bölümlerde açıklandığı gibi her araştırmacı belirli değerleri ve amaçları doğrultusunda üzerinde çalıştığı sorunları belirler. Yani her insan, dolayısı ile her araştırmacı belirli amaçlara sahiptir. Bu noktada kişinin kullandığı dilin amaçlarından bağımsız olup olamayacağı tartışılmalıdır. Bilim adamının kendisi böyle bir şeyi amaç edinmiş bile olsa bunu başarabilmek için kullanacağı bir araç mümkün müdür? Yani olayın sadece mantıksal boyutunu vurgulayabileceğimiz bir dilden bahsedilebilir mi? Son dönemde ortaya konulan felsefi

çalışmalar, dilin ve onun içindeki her bir kavramın değer yüklü olduğunu ve herkes için aynı şeyi ifade eden bir dilden söz edilemeyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan dilin kendisi dahi değer yüklü iken, değerlerden bağımsız bir bilimsel dilden söz edilmesi oldukça güç olacaktır.

İkinci nokta ise, değer bağımsız dilin temelinde yer alan, değerlerin gerçeklerden çıkarılamayacağı yargısıdır. Root bu noktada Weber'i eleştirerek bu yargının tartışılmaya ihtiyaç duyulmadan bir gerçek gibi ele alındığını belirtmiştir. Root'a göre Weber gerçek ve değerlerin heterojen olduğu ve birbirleri ile bağdaşmayacağı yönündeki iddiasını empirik ya da mantıksal olarak kanıtlanma gereği duymamıştır (Root, 1993: 42-43). Weber yaptığı bu ayrımın farklı kültürel değerlere sahip olan kişiler içinde geçerli olduğunu savunmaktadır. Weber' e (1949: 58) göre bir Çinli onların sahip olduğu ahlaki değerlere sahip olmasa da mantıksal ve bilimsel gerçekler noktasında farklı olamazlar. Görüldüğü gibi bu noktada sorun yine evrensel bir anlayışın aksiyomatik olarak kabul edilisidir.

3.5. Bulguların Değerlendirilmesi

Bilimsel araştırma sonucunda ortaya çıkan bulguların değerlerden bağımsız olup olamayacağı sorusu kritik önem taşımaktadır. Çünkü bilimde tarafsızlığı savunanlara göre diğer aşamalarda değerlerin etkisi ne kadar söz konusu olursa olsun araştırma sonucunda bulunan bulguların değerlerden bağımsız olması değer tarafsız bir bilim için yeterli olacaktır. Ancak diğer bütün aşamalarda değerlerin etkisini göz önüne almadan ya da o aşamalarda değerlerin etkili olduğunu söyledikten sonra bulguların değerlendirilmesi aşamasında bir değer bağımsızlığından bahsetmek tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Yapılan bir araştırma, erkeklerin kendileri hakkında olumlu sonuçlar ortaya koyan bilimsel araştırmalara daha olumlu baktığını ileri sürerken, kadınlarında aynı şekilde kendileri hakkında olumlu yönde sonuçlar veren araştırmalara daha sıcak baktığını ortaya koymuştur (Morton vd, 2006: 834). Yani, araştırmanın sonucuna dair olan bakış açısı da değerlerden etkilenmektedir. Bu sebeple mutlak olarak doğru olan bir sonuçtan bahsedemeyeceğimiz sürece sonuçların değerlerden bağımsız olabileceği de söylenemez.

Doğa bilimlerinde dahi birçok konu hakkında yanlış bulguların bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta bu yanlış bulgular uzun zaman farklı araştırmacılar tarafından desteklenmekte ve savunulmaktadır. Geçmişte doğru olarak düşünülen birçok bulgunun yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bugün doğru olduğu düşünülen bulguların yanlış olmadığı kesin değildir. Yani bilimde yanlış olan üzerinde de belirli dönemlerde uzlaşma sağlanmıştır. Mantıksal olarak doğrudan bir uzlaşma mümkün olmakla birlikte yanlış üzerinde uzlaşma olması, bilim adamlarının ve dönemin değerleri dikkate alınmaksızın açıklanamaz. Bu noktada bilimde dikkate alınması gereken bulgular değil yöntemdir. Yönteme dair değer tarafsızlığı ise bizi önceki bölümlerdeki tartışmalara götürecektir. Yani, bulguların kendisi bilimin tarafsızlığı için bir kanıt teşkil edemez.

Bilimin ve bulgularının değerlerle olan ilişkisine Kincaid farklı bir yaklaşım getirmiştir. Kincaid bilimde değerlerin varlığını kabul etmektedir. Ancak ona göre değerlerin araştırmamız üzerinde olan etkisi gerçeklerin etkisinden daha farklı değildir. Örneğin, belli bir bölgede belirli hayvanlar üzerinde yapılan bir araştırmayı değerlerimiz ne kadar etkiliyorsa, o bölgedeki doğal koşullarda o derece etkileyecektir. Bu noktada değerlerin bilime olan etkisi onun iyi bilim olmasını etkileyecek bir özellik taşımamaktadır. Kincaid (1996: 27), bu durumun hem sosyal bilimler hem de doğa bilimleri için geçerli olduğunu söylemektedir. Ona göre sosyal bilimlerde öznellik ne kadar var ise doğa bilimlerinde de o kadar bulunmaktadır. Kincaid' in değerler ve gerçekler arasında ve aynı zamanda sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasında bir uçurum oluşturmadan olayları açıklamaya çalışması oldukça önemli ve yapıcıdır. Kincaid' in asıl üzerinde durduğu konu ve temel amacı sosyal bilimlerinde doğa bilimleri gibi olabileceğini göstermektir. Ancak bunu yaparken sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasında kurduğu benzerlik bizleri farklı sonuçlara da ulaştırabilir. Kincaid' in görüşleri şu şekilde de formüle edilebilir; gerçeklerde değerler gibi öznedir ve doğa bilimleri de sosyal bilimler gibi öznedir bu bakımdan bilim tamamı ile değer yükliüdür. Yani söz konusu bu benzerlikten yola çıkarak sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin standartları ile ele alınabileceği sonucu kadar var olan bilim standartlarının sosyal bilimlerde olduğu gibi doğa bilimlerinde de sorunlu olduğu söylenebilir.

Kincaid' in öne sürdüğü bir diğer argüman ise şudur. Ona göre bilimde tarafsızlık arayışı değerlerden tamamı ile bağımsız bir bilimi öngörmemektedir. Değer kabulleri ancak ve ancak ahlaki ve siyasi değerlere dayandığında sorunludur. Bilimsel çalışmaların daha etkili olmasını sağlayan değerler – teorik erdemler, epistemik değerler- bilimin tarafsızlığına engel değildir (Kincaid, 1996. 44). Burada Kincaid, epistemik değerlerin farklılığını bir kabul olarak ele alarak hareket etmektedir. Putnam' ın görüşlerine değinirken belirttiğimiz gibi böyle bir yaklaşımı geçerli kılmak için hem değer/gerçek ikilemi hem de bazı değerlerin neden diğerlerinden farklı olarak ele alınabileceği açıklanmak zorundadır.

4. SONUÇ

Bilim ve değer ilişkisinde pozitivist akım ile başlayan, gerçek ve değerlerin net ve kesin ayrımı, yöneltilen eleştiriler sonucunda yerini bilimin belli sahfa ve öğelerinde değerlerden bağımsız olması

gerektiği düşüncesine bırakmıştır. Araştırmacının üzerinde çalışacağı sorunu belirlemede değerlerin etkisinin varlığı genellikle kabul edilirken, yöntem ve kullanılan dilde değerlerden bağımsız olunabileceği söylenmiştir. Ancak bilim ve değer ilişkisinde orta bir yoldan bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Bilimin belirli amaçlar çerçevesinde yürütülen bir insan aktivitesi olduğu gerçeği onun tamamı ile değerlerden bağımsız olamayacağını gösterir (Roberts, 2007: 143). Bilimi yapan ve yapacak olan varlıklar insanlardır. Her bilim adamının değerlerden tarafsız olma arzusunu taşıması ve bu arzuyu taşıyanların bunu başarabilme olasılığı oldukça düşük olacaktır. Yani ideal olarak bir değer tarafsızlığından söz etsek bile bunun uygulamada olması oldukça zordur (Sober, 2007: 109). Sürecin herhangi bir aşamasında değerlerin etkili olduğunu ancak diğer aşamalarda değerlerden bağımsız olunabileceğini öne süren görüşler ise bu farklılığın neden ve nasıl kaynaklandığı hususunda tatmin edici açıklamalar yapamamışlardır. Bu yaklaşımlar genellikle sürecin bir aşamasında insanın değerlerinin kaçınılmaz olarak etki ettiğini kabul ederken diğer aşamalarda değer tarafsızlığının mümkün olduğunu hatta olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu aşamalar arasında bu farklılığın oluşmasını sağlayacak bir kategorik ayırım ortaya konulmamıştır. Bunun sebebi herhangi bir aşamada değerlerin etkisini kaçınılmaz kılan gerçeklerin bütün aşamalarda az veya çok söz konusu olmasıdır. Örneğin bir araştırmacı geçmiş yargılarına dayanarak araştırma konusunu belirliyor ise ortaya çıkan sonucun yorumlamasındada aynı etkiler söz konusu olacaktır. Gerek sosyal bilimler ve gerekse doğa bilimlerinde benzer araştırmalarda ortaya çıkan farklı sonuçlar ve yorumlar bunun göstergesidir.

Kimi düşünürler tam anlamı ile değerlerden tarafsız bir bilimin olamayacağını ancak bilime etki eden ve etmesi uygun olan belirli ve sınırlı değerlerin (teorik erdemler, epistemik değerler) varlığını öne sürerek değer tarafsızlığını savunma yoluna gitmiştir. Kincaid (2007: 218) , bilimin değerleri içerdiğini ancak aynı zaman da sağlam bir şekilde tarafsız olabileceğini savunmuştur. Değerlerin varlığını kabul edip aynı zamanda tarafsızlıktan bahsedebilmek için kabul edilebilir değerler ile diğer değerler arasındaki farklılık net olarak açıklanmalıdır. Ancak gerek değerlerin arasında bu şekilde bir kategorik ayırım yapmak beraberinde cevaplanması gereken önemli soruları doğurmaktadır. Bazı değerler diğer değerlerden neden farklıdır ve bilimde kullanılması sakıncalı değildir? Eğer bazı değerler bilimde var olabiliyor ve onun iyi bir bilim olmasını etkilemiyorsa gerçek-değer ikileminden bahsetmek mümkün müdür? Belirli değerler dahi olsa değerler bilime etki ediyorsa bilim değerlerden tarafsız olabilir mi? Bu değerlerin sınırlandırılması ve kontrolü ne şekilde olabilir? Her bir bilim adamının bu değerleri dikkate alıp diğer bütün değerlerinden bağımsız hareket etmesi mümkün mü? Bütün bu sorular dikkate alındığı zaman belirli değerlerinin bilimin değer tarafsızlığını etkilemeyeceğini savunmak oldukça güç gözükmemektedir. Değerleri bu şekilde alan ve aşamalarla sınırlandırmak eninde sonunda birer çelişkiyi doğuracaktır. Bu bakımdan değer tarafsızlığını savunan görüşler, bilimin her aşamasında değer tarafsızlığından söz edebilmelidirler. Ancak, özellikle sosyal bilimlerde olmak üzere doğa bilimlerinde de böyle bir durumdan söz etmek gerçeklerle bağdaşmayacaktır. Amacı değerleri ayıklayarak net gerçeklere ulaşmak olanlar için bu gerçeği görmezden gelmek yine büyük bir çelişkidir.

Bilimde değerlerin etkili olması fikri bazı düşünürleri endişeye düşürmektedir. Onlara göre değerlerin varlığını kabul etmek bilimi yok edecek ve bizleri başıboş bir göreceliğe sürükleyecektir. Lacey' e (1999: 216) göre değerlerden arındırılmış bir bilim ideali olmadığı takdirde "önemli bilgiler kazanma şansımız" olmayacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki, bilim ve değerlerin ilişkisi olduğu iddiası, değerlerin bilimde olması gerektiğinin değil olmamasının mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Bunun aksini kanıtlamadan iyi bir bilim için değerlerden bağımsızlığı kabul etmek gerektiğini söylemek bilimin en temel özelliği olan "var olanı açıklama" niteliğini hiçe saymak olacaktır. Ayrıca, Douglas' ın (2000: 563) belirttiği gibi bilimin birçok alanında özellikle kamu politikalarını konu alan çalışmalarda değer tarafsızlık anlayışı bir ideal olmamasından çok daha öte kabul edilemez bir bilim anlayışıdır. Bu açıdan değerlerden yansız bir bilim mümkün gözükmemekle birlikte böyle bir anlayış doğrultusunda yapılmaya çalışılan bilim faaliyetleri de kendi içinde çelişkili ve verimsiz olacaktır.

KAYNAKÇA

- DOUGLAS, H. (2000). "Inductive Risk and Values in Science", *Philosophy of Science*, S.67(4), ss.559-579.
- FRAASSEN, B. C. (1980). "The Scientific Image", Oxford: Clarendon.
- KİNCAİD, H. (1996). " *Philosophical Foundations of the Social Sciences: Ananalyzing Controversies in Social Research*", Cambridge University Press
- KİNCAİD, H. (2007). "Contextualist Morals and Science", Kincaid H., Dupre J., Wylie A. (ed.) *Value- Free Science: Ideals and Illusions*, Oxford University Pres.
- LACEY, H. (1999). "Is Science Value Free?", New York: Routledge.
- MALLA, N. (1994). " Value Neutrality of Social Scienes", *Indian Philosophical Quarterly*, S.21(4), ss.297-306.
- MORTON, T. A., Halsam, S. A., Postmes, T., Ryan, M. K. (2006). " We Value What Values Us: The Appeal of Identity-Affirming Science". *Political Psychology*, S. 27(6), ss. 823-838
- PUTNAM, H. (2002). *The Collapse of The Fact/Value Dichotomy*, Harvard College.

- RESCHER, N. (1976). *The Role of Values in Social Science Research*, Charles Frankel (ed.): Controversies and Decisions, The Social Sciences and Public Policy, New York: Russell Sage Foundation.
- ROBERTS, J. (2007). *Is Logical Empiricism Committed to Value-Free Science*, Kincaid H., Dupre J., Wylie A. (ed.) Value- Free Science: Ideals and Illusions. Oxford University Press
- ROSENBERG, A. (2005). *Philosophy of Science: A Contemporary Introduction*, Second Edition, New York: Routledge.
- ROOT, M. (1993). *Philosophy of Social Science: The Methods, Ideals and Politics of Social Inquiry*, Cambridge: Blackwell.
- SOBER, E. (2007). *Evidence and Value Freedom*, Kincaid H., Dupre J., Wylie A. (ed.) Value- Free Science: Ideals and Illusions. Oxford University Press.
- ZECHA, G. (1992). Value- Neutrality and Criticism", *Journal for General Philosophy of Science*, S. 23(1), ss. 153-164.
- WEBER, M. (1949). *The Methodology of The Social Sciences*, Edward A.S. ve Henry. A.F. (Cev ve Ed), Illionis: The Free Pres.